

9. Az 1885. aug. 16-i szám tárcájaként volt olvasható *A jus primae noctis*. Ez is újraközlés. A Gondüző 1885. júl. 12. száma hozza először.¹⁷ A kritikai apparátus nem tud a Szabadságban való megjelenésről.

10. Az 1885. dec. 24-i szám tárcaként hozza *A képviselőház karzatá*-t mint „eredeti közleményt”-t. Ez is a Gondüzőből való (1885. okt. 25.), ahol *A karzat* a címe.¹⁸ A jegyzet nem ismeri a Szabadság-beli átvételt.

11. Az 1886. márc. 30.-i szám *Mikszáth Kálmán és Meszlényi Lajos* címmel cikket hoz, amelyben közli Mikszáthnak *Az én legújabb riválisom* c. karcolatát a Pesti Hírlapból (1886. márc. 28.)¹⁹ s Meszlényinek Mikszáth-hoz írt verséből egy részletet. Átvétellel van dolgunk ismét.

A székesfehérvári Szabadság 1881 és 1886 között egyik állandó főuma volt Mikszáth Kálmánnak. A lapnak szüksége volt az ő nevére, Mikszáthnak a lap honoráriumára. Mindenesetre tizenegy Mikszáth-írás újraközlésének ismeretét nyerjük belőle. Ez egyúttal mutat népszerűségének növekedésére is a nyolcvanas évek első felében.

SCHIEBER SÁNDOR

EGY ARANY-SZÖSSZENET ISMERETLEN EREDETI SZÖVEGE

Arany János műveinek kritikai kiadásában, a *Zsengék, töredékek, rögtönzések* című IV. kötetben jelent meg a költőnek 1867-ben írt, *A csillag-hulláskor* elnevezésű sorozata.¹ A keserű-lázongó hangú felszisszenések – a költő szavával „szösszenetek” – tudvalevően akkor születtek, mikor kéretlen-kelletlen „rá mérték” a Szent István-rend kis keresztjét. A látványos politikai gesztusnak szánt kitüntetés – Eötvös rábeszélő szavai szerint: „a magyar király a legnagyobb magyar költő iránt hódolatát fejezi ki”² – Aranyt keserű tépelődéssel töltötte el – s nem egészen alaptalanul.

Ő belső sugallatra jól érezte, hogy lekenyerezési szándék is bujkál a látványos gesztus mögött – elvégre ő Petőfi eszme- és fegyvertársa

¹⁷ *Krk.* 36: 125–34.

¹⁸ *Krk.* 71: 164–7.

¹⁹ *Krk.* 189–192.

¹ *AJ/ÖM.* IV. 139–141.

² Voinovich Géza: *Arany János életrajza*. III. Bp. 1938. 195.

volt a forradalomban és szabadságharcban. Ezért volt első reagálása a teljes elutasítás, s csak a két új báró miniszter – Eötvös és Wenckheim – rábeszélésére engedett, akik közérdekre is hivatkoztak, bár azt is elismerték, hogy nemcsak a nemzet számára oly fontos kiegyezést, hanem őket mint új minisztereket személy szerint is kompromittálná az elutasítás.³ (Mellesleg Arany „fölkérhető” volna melléjük rangban, mivel a Szent István-keresztrel bárói rang járt annak, aki folyamodott érte.)

Arany legfelső énjét, leghívebb álláspontját azonban Wenckheim belügyminiszternek írott levele fejezi ki: „eddigi életem egész folyama, egész viseletim, házi és anyagi körülményeim oly sekély egyszerűséget mutatnak fel, hogy azzal e rangbeli kegyteljes megkülönböztetés a legélénkebb contrastot képezi, mintegy kivesz saját énemből, s életemet önmagával meghasonlásba ejti . . . valóban, benső önállásom sérelmének látszata nélkül, felülről sem fogadhatom el e kitüntetést.”⁴ (Persze a „benső önállás” itt nemcsak szerény anyagi és társadalmi helyzetét, hanem független politikai meggyőződését is értendő.) Ez a levél volt az, amelynek hatására a „Magyar Királyi Belügy-Minister” Eötvös József társaságában sietve fölkereste a költőt s megpróbálta más belátásra bírni.⁵

A költő elborult hangulatát, csöndes lázadozását fejezik ki *A csillag-hulláskor* rögtönzései. S elkeseredését csak fokozták a várható gyanúsítások. Ezek hatása alatt írta Tompának: „Én, ki a légynek sem vétek, ármányos, veszedelmes emberré lettem . . . Mért ne lehetnék egy kissé hazaáruló is . . . ? Rajtam van, rajtam szárad, pedig úgy nem tehetek róla, mint a kit az eső megvert.”⁶ (S Tompa válasza-vígasza is a lényegét fejezi ki a Biblia szavaival: „a te világod nem e világból való”. A kiegyezés világa mindig idegen maradt számára: szemfényvesztő látszat-engedményeivel, megalkuvásaival.⁷)

Mindez hangot kap a kilenc versből álló sorozatban, ahol a költő rezignált beletörődését leginkább a X. fejezi ki:

. . . amit sorsom rám mért,
Elszenvedem – a hazámért.⁸

A versekről Voinovich Géza a kritikai kiadás jegyzetében azt írta, hogy az V. darab (Csillagot, keresztet noha rám aggattok, Boldog ez a

³ Ld.: Voinovich i. h.

⁴ *Arany János hátrahagyott iratai és levelezése. IV. A. J. levelezése író-barátaival. II.* Bp. 1889. 437.

⁵ L. uo. 438. Vö.: Voinovich i. m.

⁶ *Lev.* i. m. 279.

⁷ Vö. Keresztury Dezső: *A hallgató Arany.* It. 1950/ 3. 66–72.

⁸ *AJ/ÖM.* IV. 141.

kebel nem lesz már alattok.) a *Kisebb költemények* jegyzetes kiadásában jelent meg először, a IX. (ez *A szomorú kinézésű lovag* önálló címet viseli) a Budapesti Hírlapban 1882-ben, míg a többi a *Hátrahagyott versekben*, kettő – a VIII. és a XI. – kivételével, amelyek a kritikai kiadásban láttak először nyilvánosságot.⁹

A VIII. vers szinte illusztrációja lehetne Arany főnnebb idézett, Wenckheim báróhoz szóló levelének – jó adag öngúnyval megöntve:

HIÚSÁGOM!

Ad notam:

Minek az a pörge kalap,
Ha a legény csak egy falat,
Csillagom, galambom.!

Minek nekem a rendjelek?
Szamárháton bársony nyereg?

Csillagom, galambom.
Minek nekem az a kereszt?
Disznóorra arany perec?
Csillagom, galambom.

Közlése forrását, sajnos, Voinovich nem jelöli meg, de a vers hitelességéhez kétség nem férhet.

Az utolsó, XI. vers Voinovich közlésében így található, s így közlik azóta az újabb kiadások is:

Ha én egy jót alhatnám –
Száz keresztért nem adnám.¹⁰

Ez így suta, csonkának hat, s nem is első közlése a szösszenetnek: Tóth Béla már *A magyar anekdotakincs* IV. kötetében kiadta, mégpedig teljesebb szöveggel, négy soros változatban.¹¹

Mivel Tóth Béla anekdotája igen jellemző egyéb adatot is tartalmaz, az egészet idézzük:

„*Arany János és a Szent-István-rend.*

Arany Jánost a koronázás után a Szent István-rend kiskeresztjével tüntették ki. A nagy költő eleve nesztét vette, mi készül »ellene«. Ismeretes a levélváltás, mely e dologban közte és báró Eötvös József között folyt.

⁹ Uo. 242.

¹⁰ Uo. 141.

¹¹ Tóth Béla: *A magyar anekdotakincs*. IV. Bp. é. n. 112–113.

Kevesbbé ismeretes, hogy Arany, mikor báró Wenckheim Béla is azt írta neki, hogy a kitüntetéstől nem vonhatja el magát, azt mondta:

– Hát majd ezt is csak elszenvedem a hazáért!

S az időben faragta azt a híres kis versét, melyet, sajnos, csak megmásítva közölhetek, mert bizonyos cambronnei fordulat van benne:

•Fogfájásban szenvedek,
Érdemrendet küldenek;
Hej ha egy jót alhatnám,
Száz ily rendért nem adnám. •

Hogy pedig a dolog humora teljes legyen: alig jelent meg a kitüntetés a hivatalos lapban, Arany Jánosnak egy bécsi udvari szabó rajzos mellékletekkel kísért ajánlatot küldött, hogy elkészíti számára a Szent-István-rend díszöltözetét; ez piros bársony ruha, zöld bársony palást, karmazsinvörös tafotával bélelve, hermelinnel szegve, és kócsagtollas, vörös bársony kalpag. Az ára pedig hatezer forint.”

A verset Tóth nyilván szájhagyomány alapján közölte (Voinovich e rögtönzés forrását sem adta meg), s látható, hogy két sorral bővebb a Voinovich közölte szövegnél, utolsó sorai is eltérnek a kritikai kiadás-tól. Bizonyos azonban, hogy nem az ismeretlen két sor volt az, ami miatt Tóth Béla csak „megmásítva” közölhette a verset. A „bizonyos cambronne-i fordulat”-ot máshol: a harmadik sorban kell keresnünk.^{1 2}

A „*Fogfájás*” minden bizonnyal szépítés „*Hasfájás*” helyett s ennek megfelelően az *alhatnám* helyén is drasztikusabb ige állt az eredeti szövegben – ami híven fejezte ki a költőnek az egész kitüntetési komédiáról^{1 3} alkotott véleményét, s egyben jól példázza, hogy „a legszemérmesebb magyar költő” nem tartózkodott a nyers szókimon-dástól, – ha politikai becsületéről volt szó.

Mindenesetre a Tóth Béla közölte négy soros változat a teljesebb s hitelesebb, s a kritikai kiadásban számolni kell ezzel a változattal – míg az a „bizonyos cambronne-i fordulat”-ot tartalmazó eredeti szöveg

^{1 2}A „cambronne-i fordulat” Pierre Jacques Etienne Cambronne (1770–1841) francia tábornokra vonatkozik, aki a waterloo-i csatában állítólag e szállóigévé lett mondatra: „La garde meurt et ne se rend pas!”, illetőleg a „Merde!” szitkozódásra fakadt. Tóth Béla nyilván ez utóbbi miatt használja a „cambronne-i fordulat”-ot, a *merde* első szó-tári jelentésére gondolva – s ez kétségtelenné teszi következtetésünk helyességét az eredeti szöveget illetően, amelyet Voinovich bizonyára tapintatból hagyott el, noha neki is ismernie kellett.

^{1 3}Maga nevezi így Tompához írt idézett levelében.

fölbukkan valahonnan –, amelyet – talán nem egészen rossz nyomon járva – a jegyzetekben kikövetkeztettünk.

Megjegyzendő még, hogy *A csillag-hulláskor* sorozat *Régi dal, új szöveg* (Székács, Arany, Szilassy . . .) című darabja a Hátrahagyott versekben ezzel a megvilágosító jegyzettel jelent meg (amelyet Voinovich nem vett át): „Kortes nóta volt a harminczas években, Szabolcsban, persze más nevekkkel, a kik akkor nyertek kitüntetésekét. Dallama: »Kinyílott a tulipán!« Egy-két bántó czélzás Arany ellen is volt az ellenzéki lapokban, mikor a rendjelet kapta.”¹⁴

SZILÁGYI FERENC

¹⁴ HV. Bp. 1888. 417.